

OLAJOS ARTÚR

Nagy Ferenc 1954-es indiai előadókörútja

<https://doi.org/10.56944/multunk.2025.2.4>

Az 1945. november 4-én tartott magyarországi parlamenti választásokat a Független Kisgazdapárt nyerte a szavazatok 57%-ával, ám az adott politikai helyzetben – a kommunisták, szociáldemokraták és parasztpártiak részvételével – koalíciós kormány alakult a kisgazda Tildy Zoltán vezetésével. Nagy Ferencet, a párt főtthkárát az államfői jogokat gyakorló Nemzeti Főtanács elnökének nevezték ki, majd a Magyar Köztársaság 1946. február 1-jei kikiáltása után miniszterelnöknek. Politikájának távlati célja egy, a Szovjetunióval nem ellenséges, de alapvetően az Amerikai Egyesült Államokra, illetve a nyugat-európai államokra támaszkodó paraszti-polgári demokrácia kialakítása volt.¹ Ez azonban az adott geopolitikai feltételek között irreálisnak bizonyult. A Szovjetunió támogatását maga mögött tudó Magyar Dolgozók Pártja (MDP) a koalíciós kormányzás időszakában fokozatosan kiszorított minden más politikai erőt az ország irányításából, aminek egyik fontos pillanata volt Nagy Ferenc eltávolítása a kormányfői pozícióból.

Nagy Ferenc 1947. május végén rövid szabadságon volt Svájcban, amikor telefonon közölték vele, hogy megvádolták egy „köztársaság-ellenes összeesküvésben” való részvétellel, és fia külföldre engedését lemondásához köthették.² Június 1-jén – tizenhat hónap kormányzás után – végül lemondott miniszterelnö-

¹ ROMSICS Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Osiris Kiadó, Budapest, 2010. 286–287.

² Uo. 291.

ki tisztségéről, majd június 14-én Genfből az USA-ba repült, ahol menedékjogot kapott. Később az ottani interjúi, beszédei és írásai – mint például a New York-i *Life* magazin felkérésére írt memoárja – után járó tiszteletdíjakból földet vásárolt a Virginia állambeli Herndonban, ahol gazdálkodással kezdett foglalkozni.³ A nemzetközi politikai légkör megváltozásával, az USA és a Szovjetunió közti versengés erősödésével, az 1950-es évek elején különféle antikommunista szervezetek tevékenységén keresztül ismét bekapcsolódott a nemzetközi politikába.⁴ Tagja, illetve vezető személyisége volt a Magyar Nemzeti Bizottmánynak, a Rab Európai Nemzetek Szövetségének és a Nemzetközi Parasztuniónak, utóbbi alapításában is részt vett.⁵

A kommunistaellenes nemzetközi szervezetekben folytatott munkájának eredményeként ma már utólag azt mondhatjuk, hogy 1947-et követően Nagy Ferenc a körülmények ellenére képes volt politikai tényezővé, a magyar emigráció egyik vezető személyiségévé válni. Ehhez ugyanakkor arra is szükség volt, hogy az Egyesült Államok hidegháborús külpolitikája is fantáziát lásson Nagy Ferenc személyében. E keretben értelmezhetők még az USA-ban, illetve a harmadik világban a kommunizmusról tartott felvilágosító előadásai.⁶ Tanulmányom ehhez a kérdéskörhöz kapcsolódik: a Nagy Ferencsel kapcsolatos kutatásokat kívánja kiegészíteni az 1954-es indiai előadás-sorozatának bemutatásával, az ott tárgyalt jelenségek elemzésével, illetve – a lehetőségekhez mérten – a közönségre gyakorolt hatás felmérésével.

Annak köszönhetően, hogy az Új-Delhiben működő magyar követség feladatai közé tartozott, hogy monitorozza a magyar állam ellenségének bélyegzett személyeket, Nagy Ferenc indiai tevékenységével kapcsolatban értékes külügyi források, dokumentumok keletkeztek. Ezekhez számos angol nyelvű indiai újságcikket mellékeltek, amelyek szintén megőrződtek a Magyar

³ BORBÁNDI Gyula: *A magyar emigráció életrajza, 1945–1989*. Mikes International, Hága, 2006. 56.

⁴ VIDA István: Nagy Ferenc politikai pályafutása. *História*, 1981/3. 23.

⁵ Nagy Ferenc Miniszterelnök Kutatócsoport. Forrás: <https://nagyferenc.org/Nagy-Ferenc> (Letöltés: 2025. 04. 10.).

⁶ HAAS György: Emigrációban is végig a nemzetet szolgálva. *Magyar Nemzet*, 2003. október 8.

Nemzeti Levéltár (MNL) Országos Levéltára (OL) gyűjteményében. Ezek segítségével megkísérelhetjük részletesen rekonstruálni a volt miniszterelnök 1954. november–decemberi indiai körútjának indiai visszhangját is. Ezenfelül a Columbia University gyűjteményében őrzött Nagy Ferenc-dokumentumok között további, a volt magyar kormányfő által az ázsiai útjairól írt beszámoló, illetve magánlevél is található.⁷ Az intézménnyel való levelezés alapján azonban ezek között nincsenek olyan dokumentumok, amelyek közvetlenül az 1954-es indiai úthoz kapcsolódnának. Ugyanakkor magyar nyelvű referens híján sem cáfolni, sem megerősíteni nem tudták, hogy Nagy Ferenc Indiához köthető magánlevelezése tartalmaz-e olyan további információkat, amelyek adalékul szolgálhatnak az 1954-es út tekintetében. Mindezt figyelembe véve tehát azt mondhatjuk, hogy az ebben a tanulmányban tárgyalt kérdések tisztázásához a további levéltári vizsgálat hozzájárulhat, ám jelen kutatás kereteit meghaladja. Az MNL által rendelkezésre álló dokumentumok lehetővé teszik, hogy az általuk megalkotható narratívát más forrásokkal összevessük, értékeljük. Kérdés tehát, hogyan értékelhető a volt magyar kormányfő tevékenysége az 1950-es évek közepén. Milyen témákat tárgyalt a volt magyar kormányfő Indiában, és hogyan adta elő ezeket? A beszámolók alapján mit rekonstruálhatunk abból, milyen reakciókat váltott ki a volt magyar kormányfő indiai előadás-sorozata?

A hidegháborús külpolitika és Nagy Ferenc

A második világháború utáni években, az 1945–1947 közötti időszakban USA-ba kivándorolt magyarokat két fő csoportra lehet osztani. Az első a még a háború lezárása előtt, többségében 1944-ben először Németországba menekült, majd nem sokkal később, a háború lezárásakor az USA-ba kivándorolt, döntően jobboldali

⁷ A Columbia University levéltári segédletei (Archival Finding Aids) Nagy, Ferenc, 1903–1979. Forrás: https://www.columbia.edu/cu/libraries/inside/projects/findingaids/scans/pdfs/ldpd_bak_4079757.pdf (Letöltés: 2025. 04. 29.).

csoportokat foglalta magába. A másodikat pedig a később, többnyire 1947-ben már közvetlenül az USA-ba érkező demokratikus beállítottságú, az egypárti diktatúra kiépítése nyomán a magyarországi politikai és gazdasági életből kiszorultak alkották. Az utóbbiak közé tartozó politikusok voltak azok, akik – mivel az ő kommunizmusellenes nézeteik összeegyeztethetőek voltak az USA szovjetellenes külpolitikájával – felkeltették az amerikai kormány érdeklődését. Közéjük tartozott maga Nagy Ferenc is.⁸ A State Department általánosságban is potenciális propaganda-célokra felhasználhatónak tekintette a szovjetizált államokból menekülőket. A volt magyar kormányfő pedig kifejezetten ideálisnak számított erre a célra.⁹ A parasztság és a kisbirtokosok érdekeit, illetve a demokratikus értékeket valló Nagy Ferencet az Eisenhower-kormány idején az USA-ban élő magyarság egyik kulcsfigurájává, illetve a magyarországi szovjet uralom veszélyeinek egyik szószólójává emelték.¹⁰

1954 – amelynek végén Nagy Ferenc Indiába látogatott – már a nemzetközi feszültség enyhülésének időszaka volt. Sztálin halála után sikerült megállapodni a koreai fegyvernyugvásban, s 1954 áprilisában a nagyhatalmak Genfben tárgyalóasztalhoz ültek. Mindez elmozdulást jelentett a nyílt konfrontációtól a párbeszéd és a hidegháborús feszültség csökkenése felé.¹¹ A békés egymás mellett élés meghirdetése nem jelentette a stratégiai pozícióik és érdekek feladását, így például a nyugati hatalmak 1954 őszén döntöttek arról, hogy felveszik az NSZK-t a NATO-ba. Ami pedig témánk szempontjából nagyobb jelentőséggel bír, 1954 szeptemberében az USA, Nagy-Britannia, Franciaország, Ausztrália, Új-Zéland és három ázsiai ország – Pakisztán, Thaiföld és a Fülöp-

⁸ István DEÁK: Hungarian Political Emigration and the Origins of the Cold War. *The Polish Review*, 2002/3. 325–326.

⁹ Uo. 325–330.

¹⁰ Judith FÁI-PODLIPNIK: Feuding Hungarians in the West: Troubles with the Struggle against Communist Ascendancy in Hungary, 1945–1956. *International Social Science Review*, 2007/1–2. 6–8. Forrás: <http://www.jstor.org/stable/41887301>

¹¹ BEKÉS Csaba: Hidegháború, enyhülés és az 1956-os magyar forradalom. In: HEGEDŰS B. András–KENDE Péter–KOZÁK Gyula–LITVÁN György–RAINER M. János (szerk.): *Évkönyv V. 1956-os Magyar Forradalom Történetének Dokumentációs és Kutató Intézete*, Budapest, 1997. 201–202.

szigetek – részvételével megalakult egy újabb katonai szövetség, a Délkelet-ázsiai Szerződés Szervezete (SEATO), ami ugyanazt a hidegháborús logikát követte, mint a NATO bővítése Európában. A kommunizmus feltartóztatásához használt kemény eszközök, katonai szövetségek mellett azonban igénybe vették az ideológiai feltartóztatás puha eszköztárát is, ami Ázsiában magába foglalta az olyan utakat is, mint például Nagy Ferenc indiai körútja.

Dzsaváharlál Nehru semlegességi politikáját az USA döntéshozói az ország stratégiai érdekei szempontjából veszélyesnek ítélték, úgy gondolták, hogy a Szovjetunió feltartóztatásához szükségszerű, hogy Indiát a demokráciák oldalán tartsák.¹² Az 1950-es évek elején Ázsiában az USA-nak versenyre kellett kelnie a Szovjetunió által az ázsiai országoknak nyújtott gazdasági és technikai segítségnyújtással. A Hindusztáni-félszigeten új kihívást jelentett az amerikai vezetés számára az 1953-ban megkötött indiai-szovjet kereskedelmi szerződés.¹³ Továbbá megoldást kellett találnia annak ellensúlyozására, hogy a világ akkori legnépesebb országában, az Indiával szomszédos Kínai Népköztársaságban – különösen a koreai háború után – konszolidálódott a Kínai Kommunista Párt uralma.¹⁴ Sőt, azzal is szembe kellett néznie, hogy Kína és India közeledett egymáshoz. A már említett kereskedelmi szerződés után, 1954. április 29-én sor került az India és Kína viszonyát rendező, úgynevezett panca sila megállapodás aláírására, amely a két ország békés együttélés öt alapelvét rögzítette.¹⁵ Ez azonban nem azt jelentette, hogy Nehru Indiát mint kommunistabarát államot kívánta volna beállítani.¹⁶ Ez az államközi szerződés a gyakorlatban Nehru külpolitikai elképzeléseinek megtestesülését jelentette. Az indiai

¹² Robert. J. McMAHON: *The Cold War on the Periphery: The United States, India and Pakistan*. Columbia University Press, New York, 1994. 39–40.

¹³ Vijay SEN BUDHRAJ: Major Dimensions of Indo-Soviet Relations. *India Quarterly*, 1975/1. 12–13. DOI: <https://doi.org/10.1177/097492847503100102>

¹⁴ Richard H. IMMERMANN: The United States and the Geneva Conference of 1954: A New Look. *Diplomatic History*, 1990/1. 44. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-7709.1990.tb00075.x>

¹⁵ M. S. RAJAN: Indian Foreign Policy in Action, 1954–56. *India Quarterly*, 1960/3. 223. DOI: <https://doi.org/10.1177/097492846001600301>

¹⁶ Communists in India Are Destructive, Says Nehru But in China They Are Constructive. *Indian Daily Mail*, 4 December 1954. 3.

miniszterelnök arra törekedett, hogy elkerülje a blokkokhoz való tartozást, mert úgy látta, ellenkező esetben óhatatlanul belekeveredne a hidegháborús hatalmi politikába. Ennek részeként óvakodott attól, hogy India bármelyik oldal irányába elköteleződjön, ezért országát igyekezett hídként pozicionálni a Kelet és a Nyugat között.¹⁷

Abban, hogy az USA akadályozni próbálta az ázsiai országok Szovjetunióhoz vagy magához a kommunista ideológiához való közeledését, az 1950-es évek első felében nagy szerepet tulajdonítottak a propagandának. Ezenbelül több esetben használtak fel olyan emigráns személyiségeket, akik a második világháború utáni években Közép- és Kelet-Európából emigráltak, mindenekelőtt azokat, akiknek politikai értékrendje összeegyeztető volt az amerikai kormányzat demokráciával kapcsolatos elképzeléseivel. Az USA kormánya és a CIA által támogatott propaganda-előadások közé tartoztak Nagy Ferenc nyilvános fellépései is, amelyeken a szovjet elnyomás mintáját, tapasztalatait, elbeszéléseit osztotta meg.¹⁸ Nagy olyan értékes tapasztalatokkal rendelkezett, amelyek kézzel foghatóvá tették a kommunizmus veszélyeit, így az USA kormányának és antikommunista szervezeteknek a támogatásával néhány, az amerikai külpolitika szempontjából jelentőséggel bíró ázsiai országban is megfordult az 1950-es és 1960-as évek folyamán, hogy a „szovjet gyarmatosítás” ellen kampányoljon.¹⁹ Például 1954 áprilisában a Japán Külügyi Intézet meghívására, de az USA kormányának anyagi támogatása révén jutott el Japánba, ahol egyetemeken, politikai klubokban és egyes társadalmi szervezetek vendégeként tartott előadásokat a kommunizmus európai terjedéséről.²⁰

Nagy Ferencet hivatalosan a Nemzetközi Parasztszövetség 1954-es New York-i kongresszusán a Krishikar Lok²¹ elnevezésű

¹⁷ Uo. 229–236.

¹⁸ István DEÁK: I. m. 325–330.

¹⁹ Nagy Ferenc Miniszterelnök Kutatócsoport, <https://nagyferenc.org/> (Letöltve: 2025. 03. 06.).

²⁰ BORBÁNDI Gyula: I. m. 130.

²¹ 1951-ben a Nehru politikájával elégedetlen Tanguturi Prakasam és Gogineni Ranga Nayukulu kiléptek az Indiai Nemzeti Kongresszus Pártból, és új pártot alapítottak, majd N. G. Ranga még az év áprilisában létrehozta a

indiai parasztpárt elnöke, Gogineni Ranga Nayukulu (továbbiakban N. G. Ranga) hívta meg Indiába azzal az indokkal, hogy a volt magyar kormányfő megismerhesse az indiai parasztság életét, valamint megossza vele magyarországi tapasztalatait.²²

Nagy Ferenc indiai útja jó előre meg volt tervezve. Látogatása előtt már másfél hónappal újságcikkek jelentek meg arról, hogy mikor érkezik, és milyen témákról fog előadásokat tartani a volt magyar miniszterelnök.²³ Ez azonban nem feltétlenül a szerkesztőségek őszi érdeklődésének a jele volt. Az indiai döntéshozók már az 1940-es évek végén hangot adtak annak a gyanújuknak, hogy a CIA politikai tevékenységet folytat Dél-Ázsiában. 1955 júniusában maga Nehru vetette fel az ausztriai Salzburgban egy indiai diplomaták számára tartott találkozón, hogy az amerikai hírszerzés a sajtón és marketingszervezeteken keresztül befolyásolja az indiai közbeszédet.²⁴

1954. október 31-én Nagy Ferenc és munkatársa, Hőgye Mihály, a Magyar Parasztszövetség vezetőségi tagja repülővel útnak indult New Yorkból Új-Delhibe,²⁵ hogy felvilágosító előadásokat tartson az indiai parasztság számára a kommunisták belpolitikájáról és arról, hogy milyen erőszakos módszerekkel formálták át Magyarországot és lényegében számolták fel a demokráciát.²⁶ Már az előzetes útvonalterv alapján látni lehetett, hogy India számos gazdaságilag és politikailag is jelentős térségébe el fog látogatni. Felkeresi majd többek között Delhi, Dzsajpur, Haidarábád, Kalkutta (Kolkata), Bombay (Mumbai) városát, el-

Krishikar Lok (Paraszti Néppárt) nevű politikai pártot. Az 1951-es Lok Sabha-választásokon egy, az 1952-es madraszi törvényhozási választásokon tizenöt helyet szerzett.

²² Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Az államigazgatás felsőbb szervei, Külügy, Külügyminisztérium, TÜK iratok, 1945–1964, 60 India (továbbiakban: HU-MNL-OL-XIX-J-1-j-(1945–1964)-60, India), 13. d, 20/f, 00300/1955, 321/1/1954., Melléklet. *Amrita Bazar Patrika*, Calcutta, 1954. november 18.

²³ HU-MNL-OL-XIX-J-1-j-(1945–1964)-60, India, 13. d, 20/f, 00300/1955, 010961/1, 321/titk., Rubin Péter, 1954. december 18.

²⁴ Paul Michael McGARR: „Quiet Americans in India”: The CIA and the Politics of Intelligence in Cold War South Asia. *Diplomatic History*, 2014/5. 1056–1057. DOI: <https://doi.org/10.1093/dh/dht131>

²⁵ *Az Ember*, 1954. október 30. 7.

²⁶ *Az Ember*, 1954. október 23. 1.

látogat Saurashtra, Pandzsáb, Kasmír régióba, illetve Maiszúr, Madrász (Csennai), Andhra, Nyugat-Bengál, Madhya Bharat, Bihar és Uttar Prades államok egyes részeibe.²⁷ Találkozik majd több helyi és országos politikai párt képviselőivel, a helyi lakosokkal, illetve, ha lehetőség nyílik rá, India miniszterelnökével, Dzsaváharlál Nehruval is.²⁸ Az előzetes sajtóhírek alapján tehát az indiai társadalom valamennyi rétegéhez szólni kívánt az ország több régiójában.

Nagy Ferenc az eredeti tervekhez képest egy-két nap csúsztatással, november 3-án érkezett Indiába.²⁹ A körút első állomása november 4-én Új-Delhi volt, majd előadásokat tartott Haidarábád (november 6.), Vidzsajavádá (november 7.), Madrász (november 11.) városokban. Ezt követően látogatást tett N. G. Ranga otthonában Nidubroluban, majd folytatta útját ismét érintve Haidarábádot (november 14.), majd Kalkutta (november 17.), Új-Delhi (november 19.), Agra (november 20.), Kánpur (november 23.), Ahmadábád (november 26.), Bombay (november 29–december 1.), végül újra Új-Delhi (december 1.) következett. Az ezekben a városokban megtartott előadásokon elhangzottakat az indiai magyar követség alapvetően a helyi angol nyelvű sajtó³⁰ alapján próbálta meg rekonstruálni. A magyar külügyminisztérium számára egy összefoglaló jelentés keretében temérdek cikket terjesztettek fel, olyanokat, amelyek nemcsak összefoglalták az előadásokat, hanem szó szerint is idéztek azok szövegéből. Mindez lehetővé tette, hogy maga a magyar külügy is érdemben foglalkozhasson a volt magyar kormányfő indiai tevékenységével,

²⁷ HU-MNL-OL-XIX-J-1-j-(1945–1964)-60, India, 13. d, 20/f, 00300/1955, 321/1/1954., Melléklet. *Hindustan Standard*, Delhi, 1954. október 25.

²⁸ Uo. Melléklet. *Hindustan Times*, Delhi, 1954. november 4.

²⁹ Uo. Melléklet. *Hindustan Standard*, Kalkutta, 1954. november 4.

³⁰ A követségi sajtószemlében szereplő lapok: *Advance* (politikai irányultsága nem egyértelmű), *Amrita Bazar Patrika* (független), *Assam Tribune* (független), *Bombay Chronicle* (független), *Daily Post* (politikai irányultsága nem egyértelmű), *Deccan Herald* (balközép), *Evening News* (független), *Free Press Bulletin* (független), *Free Press Journal* (független), *Hindustan Standard* (kormánypárti), *Hindustan Times* (kormánypárti), *Indian Express* (független), *Mail* (politikai irányultsága nem egyértelmű), *Nagpur Times* (politikai irányultsága nem egyértelmű), *National Herald* (kormánypárti), *The Hindu* (balközép), *The Statesman* (liberális), *Times of India* (jobbalközép).

és ne csak tartalmi kivonatokra, illetve sokszorosan közvetett információkra kelljen támaszkodnia.

Első, november 4-én Új-Delhiben tartott előadásán leginkább általánosságban beszélt az általa fontosnak ítélt témákról, de már ez alapján el lehet különíteni, hogy mi lehetett az a három nagyobb gondolati egység, amelyen keresztül rá kívánt mutatni a kommunizmusban rejlő veszélyekre. Az első nagyobb egységet a magyarországi baloldali diktatúra kiépülésének a bemutatása jelentette, amelyre a források alapján szinte minden előadásában kitért hosszabb-rövidebb formában. A második egységet a Szovjetunió európai befolyási övezetének kiépítése, a „szovjet gyarmatosításnak” a bemutatása jelentette. Míg a harmadik kiemelt témakörként a parasztság kérdését határozhatjuk meg, nemcsak e társadalmi réteg helyzetét és szerepét mutatta be, de azt is vizsgálta, miként érintette a kommunista hatalomátvétel. A fentiekén túl fontos megvizsgálni azt is, hogy az egyes témák leírása helyszínről helyszínre hogyan változik meg, melyek az állandónak tekinthető, és melyek az alkalmanként előtérbe kerülő tényezők a Nagy Ferenc által elmondottak között.

Nagy Ferenc a magyarországi kommunizmus kezdetéről

A magyarországi kommunista hatalomátvétellel, annak előzményeivel és következményeivel, illetve azok ideológiai vonatkozásaival kapcsolatban már az első, Új-Delhiben tartott előadása alapján azt az állítást emelhetjük ki, hogy a kommunista ideológia lényegében az emberek megfélemlítésére épült Közép- és Kelet-Európában. Hangsúlyozta, hogy korábban számos fiatal értelmiségi érdeklődött a baloldali eszmék iránt, mert azok egy új és igazságosabb rendszert ígértek a számukra, azonban később csalódnuk kellett.³¹ Azt is hozzátette, hogy a kommunista pártok az általuk hirdetett nézetek ellenére nagy számban alkalmaztak „kapitalista” szakértőket, mert hiányzott az a szak-

³¹ HU-MNL-OL-XIX-J-1-j-(1945–1964)-60, India, 13. d, 20/f, 00300/1955, 321/1/1954., Melléklet. *The Hindu*, Madrasz, 1954. november 6.

értelem, amely az államigazgatás működtetéséhez nélkülözhetetlen lett volna.³² Fontos azonban kiemelni, hogy – a rendelkezésre álló dokumentumok alapján – Nagy Ferenc nem fejtette ki bővebben, hogy az államigazgatás mely területein vagy mekkora arányában volt ez jellemző az egypártrendszer kiépítését követően. A rendszer álszentségére hivatkozva azonban azt kérte hallgatóságától, hogy ne támogassa az egyes kommunista pártokat, ha nem szeretne csalódní.³³ E felvetés jól láthatóan preventív szemléletet tükrözött. Előadásaiban visszatérő elem, hogy egy sor negatív példa segítségével igyekszik alátámasztani, hogy az európai, azon belül is a magyarországi események alapján jogos és indokolt a kommunizmustól való félelem.

A magyarországi eseményekkel kapcsolatban azonban saját szerepét is be kellett mutatnia a hazai politikai folyamatokban. Nagy Ferenc minden alkalommal kiemelte, hogy sosem volt kommunista.³⁴ Előadásában hangsúlyozta, hogy a szovjetek az emberekre kényszerítették azt a rendszert, amelyet csak katonai segítséggel tudtak kiépíteni az általuk megszállt területeken.³⁵ Magyarország esetében rendre hangsúlyozta a Vorosilov marsall vezette Szövetséges Ellenőrző Bizottság szerepét, amely nemcsak kikényszerítette a kormánykoalíció megalakítását, hanem a diktatúra kiépítését is elősegítette.³⁶

Nagy Ferenc elmondása alapján kormányzása alatt komoly előrelépés történt a gazdaság helyreállítása, illetve a külkapcsolatok felélesztése érdekében.³⁷ Saját miniszterelnökségét úgy írta le, mint amely a társadalmi osztályoktól független alapvető célért, a magasabb és tisztességesebb életszínvonalért küzdött.³⁸ A más terveket dédelgető kommunisták azonban koncepciósperek segítségével elkezdtek felszámolni vélt vagy valós ellenségeiket. Kiemelte, hogy már az ő idején több mint háromszáz

³² Uo. Melléklet. *Advance*, Kánpur, 1954. november 5.

³³ Uo. Melléklet. *Free Press Journal*, Bombay, 1954. november 5.

³⁴ Uo. Melléklet. *Nagpur Times*, Nagpur, 1954. november 6.

³⁵ Uo. Melléklet. *Indian Express*, Delhi, 1954. november 5.

³⁶ Uo. Melléklet. *The Times of India*, Delhi, 1954. november 5.

³⁷ Uo. Melléklet. *National Herald*, Lakhnau, 1954. november 5.; *The Statesman*, Delhi, 1954. november 5.

³⁸ Uo. Melléklet. *The Hindustan Times*, Delhi, 1954. november 5.

személyt tartóztattak le összeesküvés vádjával, és csikartak ki belőlük vallomást.³⁹ Ezzel arra kívánt rámutatni, hogy a kommunizmus ideológiáját hangoztatók szeme előtt csak a hatalom megragadása lebeg.

Hangsúlyozta, hogy a kommunista pártnak csak erőszakos vagy jogtalan eszközök alkalmazásával – és nem a nép akaratából – sikerült a magyar társadalmat maguk alá gyűrnie, miközben magának az ideológiának az országban kevés követője volt. Mindezt elsősorban az 1945-ös választási eredményekkel támasztotta alá. Véleménye szerint, ha ismét szabad választásokat tartanának, a kommunista párt az akkori 17%-ot sem szerezne meg.⁴⁰ A negatív tapasztalatok között emelte ki Rajk László 1949-es kivégzését is, amely szerinte még a rendszer támogatói számára is rávilágított arra, hogy senki sincs biztonságban.⁴¹ Nagy Ferenc arra is kitért, milyen módon érték el, hogy 1947-ben lemondjon kormányfői posztjáról,⁴² valamint hogyan jutott el oda az ország, hogy 1949-ben már csak a Népfront listáira – s azon leegyszerűsítve csak „kommunistákra” – lehetett szavazni.⁴³

A fentiek – mint felvezető történet, avagy mint központi elem – hosszabb-rövidebb formában minden előadásban felbukkantak. A beszámolók alapján egyedül a november 14-én Haidarábádban *A kommunizmus a világ legsötétebb ellensége* címmel tartott előadása bővítette ki ezt a narratívát. Ebben a kommunizmus kézzelfogható „mindennapi tapasztalatára”, a diktatúra kiépülését követő élelmezési nehézségekre mutatott rá. Ismét amellett érvelt, hogy az ő kormányzatával szemben a „kommunista diktatúra” rendszere társadalmi-gazdasági problémák sorához vezet. Azonban e rendszerszintű problémák okait valamelyest árnyaltabban mutatta be. Új elemként leszögezte, hogy a paraszti társadalom sem tekinthető egységesnek. Magyarországon is voltak olyanok, akik önös érdekből a kommunisták támogatóivá váltak. Másrészt a diktatúra is felismerte idővel, hogy agrárpoli-

³⁹ Uo. Melléklet. *Times of India*, Bombay, 1954. november 5.

⁴⁰ Uo. Melléklet. *Indian Express*, Delhi, 1954. november 5.

⁴¹ Uo. Melléklet. *The Times of India*, Delhi, 1954. november 5.

⁴² Uo. Melléklet. *Deccan Herald*, Bangalor, 1954. november 5.

⁴³ Uo. Melléklet. *Hindustan Standard*, Kalkutta, 1954. november 6.

tikája nem fenntartható, hiszen a magyar állam, amely korábban sosem szorult gabonaimportra, erre is rákényszerült. Nagy e két jelenséggel is azt akarta aláhúzni, hogy Ázsiában az emberek nem ismerik a létező kommunizmust, különben nem tekintenék azt progresszív ideológiának.⁴⁴

Nagy Ferenc a Szovjetunió „gyarmatosító politikájáról”

Nagy Ferenc előadásainak legváltozatosabban kifejtett témája az európai, azon belül is a magyarországi szovjetizálás volt. November 4-i előadásában a témát még egészen tág keretek között tárgyalta. A második világháború utáni közép- és kelet-európai jelenségeket párhuzamba állította a 19. századi – India fejlődését is nagyban meghatározó – gyarmatosítással. Előbbit „a gyarmatosítás legkegyetlenebb és legagresszívabb típusaként” írta le.⁴⁵ E párhuzamot nyilvánvalóan az indiai hallgatóság megszólítása érdekében fogalmazta meg. Az indiai történelmi tapasztalatokra apellálva hangsúlyozta, hogy India mint a gyarmatosítás elleni harc legfőbb képviselője a közép- és kelet-európai államok számára is új reményt adhatna, ha a nemzetek önrendelkezési jogáért nemcsak a harmadik világ, hanem Kelet-Közép-Európa elnyomott nemzetei esetében is kiállna.⁴⁶

A szovjet gyarmatosítás elleni küzdelemben Nagy Ferenc ki zárta a fegyveres harc lehetőségét. Véleménye szerint a „szabad világ” még nem használt fel minden rendelkezésére álló békés eszközt ezen országok felszabadítása érdekében.⁴⁷ A „felszabadítás” fogalma szorosan kapcsolódott az USA külpolitikájához, ami a gyakorlatban több stratégia – visszaszorítás, elszigetelés, be nem avatkozás és konkrét felszabadításra törekvés – együttes alkalmazását jelentette. Az Eisenhower-kormányzat idején ezek eltérő mértékben és eltérő időpontokban kerültek előtérbe az egyes államok esetében. Az 1950-es évek elején elsősorban

⁴⁴ Uo. Melléklet. *Amrita Bazar Patrika*, Kalkutta, 1954. november 18.

⁴⁵ Uo. Melléklet. *Assam Tribune*, Gauháti, 1954. november 6.

⁴⁶ Uo. Melléklet. *Indian Express*, Delhi, 1954. november 5.

⁴⁷ Uo.

a szovjet befolyás visszaszorítása volt a cél, s a szovjet–amerikai nyílt konfliktus veszélye miatt a gazdasági, illetve pszichológiai nyomásgyakorlás és a titkos műveletek kerültek előtérbe Európában.⁴⁸ A fentiek alapján érthető, Nagy Ferenc miért fogalmazott úgy, hogy a világ összes nemzetének együttesen kellene felemelnie a szavát az elnyomás felszámolása érdekében, és a szabad világnak ki kell alakítania egy olyan politikát, amely lehetővé teszi az önrendelkezési jog érvényesítését Közép- és Kelet-Európában is.⁴⁹

India érdekeltségét a kelet-közép-európai „elnyomott országokkal” való szolidaritásban változatos érvekkel próbálta alátámasztani. Beszért a szovjet gyarmatosításról a békés egymás mellett élés kontextusában, rámutatva arra, hogy utóbbi gyakorlata – mivel nem a népek szabad akaratán alapult – erősen vitatható.⁵⁰ Ezt a november 11-i madraszi előadásában fejtette ki bővebben, ahol a békés egymás mellett élés kifejezést kettébontotta. A békét az emberiség természetes állapotának nevezte, amely a diplomáciai kapcsolatok, a vitás kérdések rendezése nyomán fenntartható, ha azonban a béke és az egymás mellett élés elnyomással társul, az valójában nem más, mint rabszolgatartók és rabszolgák együttélése.⁵¹ Ennek igazolására említette meg az akkori magyar miniszterelnököt, Nagy Imrét, akinek kormányzása ugyan hozott – pozitív – változást, de a magyar állam és a Szovjetunió kapcsolata érdemben nem változott meg. Sztálin halála után szintén történt elmozdulás, de maga az elnyomás nem szűnt meg, az európai országok továbbra is a szovjet terjeszkedés célpontjai maradtak.⁵²

⁴⁸ László BORHI: Rollback, Liberation, Containment, or Inaction?: U. S. Policy and Eastern Europe in the 1950s. *Journal of Cold War Studies*, 1999/3. 67–110. 69–72. DOI: <https://doi.org/10.1162/152039799316976814>

⁴⁹ HU-MNL-OL-XIX-J-1-j-(1945–1964)-60, India, 13. d, 20/f, 00300/1955, 321/1/1954., Melléklet. *Advance*, Kánpur, 1954. november 5.; *The Hindustan Times*, Delhi, 1954. november 5.

⁵⁰ Uo. Melléklet. *The Hindustan Times*, Delhi, 1954. november 5.

⁵¹ Uo. Melléklet. *Mail*, Madrász, 1954. november 12.

⁵² Uo. Melléklet. *Hindu*, Madrász, 1954. november 12.; *Indian Express*, Madrász, 1954. november 12.

Nagy Ferenc az indiai hallgatóság gondolatvilágára próbált reflektálni, amikor kijelentette, együttérez a gyarmatosítás elleni harccal,⁵³ hiszen Európában annak jelenleg is egy új formája zajlik.⁵⁴ November 7-i vidzsajavádái előadásában a frissen elnyert indiai függetlenséggel kapcsolatos érzelmekre kívánt hatni, amikor hangsúlyozta, a kommunizmus terjedése komoly veszélyt jelent arra.⁵⁵ A kizárólag az indiai politikai függetlenség elvesztésére koncentráló érveket később a saját kultúra elvesztésének veszélyével egészítette ki. A sajtóbeszámolók alapján ez nagyobb hatást váltott ki a hallgatóság körében. Madrasban tartott beszédében pedig a Szovjetunió európai politikáját a világ geopolitikai helyzetével hozta összefüggésbe. Kiemelte, hogy a szovjet érdekérvényesítés legfontosabb tartópillére a fegyveres erők, amely a szovjet hadsereg mellett a szovjetek által felfegyverzett, szovjet tisztek által irányított helyi katonaságra is támaszkodik.⁵⁶ Véleménye szerint ez az a tényező, ami miatt India, mint korábbi gyarmat, erkölcsi nyomást tudott volna gyakorolni a Szovjetunióra.⁵⁷

A gyarmati jellemzők egyik fő aspektusaként a gazdasági szempontokat hangsúlyozta, így azt, hogy a kelet-közép-európai államok erőforrásaik jelentős részét – hasonlóan a harmadik világ országaihoz – kénytelenek a gyarmatosító számára átengedni.⁵⁸ Másrészt rámutatott, hogy ezen országok rendszerhű vezetésébe szovjet állampolgársággal rendelkező személyek is bekerültek, akikkel szemben adott esetben a szovjet hatóságok közvetlenül és azonnal és jogszerűen is felléphetek. Konkrét neveket nem említett, ugyanakkor – mivel a 19–20. század folyamán a Brit Birodalom hasonlóan átvette az irányítást India erőforrásai felett a közvetlenül az irányítása alatt álló indiai tisztviselőkön

⁵³ Uo. Melléklet. *Advance*, Kánpur, 1954. november 5.

⁵⁴ Uo. Melléklet. *The Hindustan Times*, Delhi, 1954. november 5.

⁵⁵ Uo. Melléklet. *Mail*, Madrász, 1954. november 8.; *Stateman*, Kalkutta, 1954. november 9.

⁵⁶ Uo. Melléklet. *Mail*, Madrász, 1954. november 12.

⁵⁷ Uo. Melléklet. *Hindu*, Madrász, 1954. november 12.

⁵⁸ Uo.

és vezetőikön keresztül⁵⁹ – világos, hogy párhuzamot vont hallgatósága számára.

Meglátása szerint a „szovjet gyarmatosítás” a kultúrát illetően nagyban eltért a britek indiai politikájától. Előbbi egyrészt a műveltség átformálására – „oroszosításra” – törekedett, másrészt a „kommunista ideológia” erőszakos terjesztése jellemezte az élet minden területét, az oktatást, a munka világát, a teljes ipar szerkezetét stb.⁶⁰ Tehát a szovjet uralom az orosz nacionalizmus terjesztését is jelenti, vagyis míg a brit gyarmati időkben nem kellett szembenézni az indiai kultúra ilyen jellegű elnyomásával, a kommunizmus terjedése azzal fenyeget. Madraszi előadásában tehát Nagy részletesebben kifejtett, a helyi hallgatóság számára is jól érthető, érzelmileg is alátámasztott üzenetet fogalmazott meg, aláhúzva ezzel azt a megállapítását is, hogy a kommunizmus és a Szovjetunió terjeszkedése kéz a kézben jár, és utóbbi aktuális céljai érdekében formálja az általa közvetített kommunizmust.

Előadókörútja második felében az európai szovjet gyarmatosítás témáját már csak egy fontosabb megállapítással egészítette ki. November 17-i, kalkuttai előadásán amellett foglalt állást, hogy a globális és tartós béke érdekében nemcsak a Szovjetuniónak, hanem más államoknak is fel kellene hagyniuk gyarmatosító törekvéseikkel, a meglévő gyarmati rendszereket világszerte fel kellene számolni, s minden gyarmati sorban lévő területen nemzetközi felügyelet mellett szabad választásokat kellene tartani, hogy az egyes népek maguk dönthessenek fejlődési irányukról.⁶¹ Ugyanakkor hangsúlyozta, hogy míg egy Globális Dél gyarmatain lehetséges egy nagyobb konfliktus veszélye nélkül akár fegyveres beavatkozást is végrehajtani, addig a szovjetek által befolyásolt európai államokban ez kizárt.⁶² Tegyük hozzá, a szabad választások fogalma ekkor még nem volt tisztázott, az Egyesült Nemzetek Szervezete az 1960-as évekig nem

⁵⁹ Kundan KUMAR THAKUR: British colonial exploitation of India and globalization. *Proceedings of the Indian History Congress*, 2013/74, 410–411.

⁶⁰ HU-MNL-OL-XIX-J-1-j-(1945–1964)-60, India, 13. d, 20/f, 00300/1955, 321/1/1954. Melléklet. *Indian Express*, Madrász, 1954. november 12.

⁶¹ Uo. Melléklet. *Hindustan Standard*, Kalkutta, 1954. november 19.; *National Herald*, Lukhanau, 1954. november 19.

⁶² Uo. Melléklet. *Amrita Bazar Patrika*, Kalkutta, 1954. november 18.

fogalmazott meg ezzel kapcsolatos kritériumokat.⁶³ Előadásában Nagy is csak az ország erkölcsi és anyagi támogatásának jelentőségére utalt az önrendelkezés jogának globális érvényesítése és India összefüggésében.⁶⁴

A parasztság központi szerepe

A volt miniszterelnök harmadik legfőbb témáját, a kis- és középtermelők, összefoglalóan a parasztság jelentőségének kérdését második állomásán, november 6-án Haidarábádban vezette fel. Rövid ott-tartózkodása alkalmával csak egy beszámolót tartott a parasztság központi szerepéről. Kiemelte, hogy az indiai parasztságban is tudatosítani kell, hogy a kommunizmus minden ígéret ellenére az „egyik legsötétebb”, életére is közvetlen veszélyt jelentő ellenség. A beszámoló szerint mindezt a magyarországi földreformokkal támasztotta alá, amivel – figyelembe véve az előadókörút célját – feltételezhetően a mezőgazdaság kollektivizálására, a kisparaszti magántulajdon felszámolására és végső soron a paraszti lét, életmód megszűnésére utalhatott. Kiemelte, hogy jelentős részben a parasztságot fenyegető veszélyek miatt vállalta, hogy a lehető legszélesebb körben ismertesse a „kommunizmus gyakorlatát”. E rövid beszéd érzékelhetően felkeltette az indiai vezető elit figyelmét. Haidarábád kormányának mezőgazdasági és tervezési minisztere, M. Csenna Reddi is reflektált az elhangzottakra. Kijelentette, hogy egyetért a volt magyar kormányfővel, miszerint a kommunisták bár haladónak látszanak, valójában az emberek szabadságát vehetik el.⁶⁵

Nagy Ferenc a parasztság szerepéről másnap Vidzsajavádjában fejtette ki részletesen álláspontját. Eleve az általános magyarországi események ismertetésén belül is nagyobb hangsúlyt ka-

⁶³ Judith KELLEY: Assessing the Complex Evolution of Norms: The Rise of International Election Monitoring. *International Organization*, 2008/2. 238. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0020818308080089>

⁶⁴ HU-MNL-OL-XIX-J-1-j-(1945–1964)-60, India, 13. d, 20/f, 00300/1955, 321/1/1954., Melléklet. *Hindustan Standard*, Kalkutta, 1954. november 19.

⁶⁵ Uo. Melléklet. *The Hindu*, Madrász, 1954. november 10.

pott az 1947 előtti agrárpolitika, majd annak tárgyalása, hogy a kommunista vezetés intézkedései hogyan fordították vissza azok hatását, s eredményezték a magyarországi életszínvonal romlását.⁶⁶ Ebből vezette le azt a tételét, miszerint a parasztság helyzetének alakulása jelentős mértékben meghatározza a nemzet egészének sorsát és jólétét. Újra leszögezte, mindenekelőtt ez ad értelmet az új elnyomás, a kommunizmus elleni fellépésének.⁶⁷ Érdekes azonban, hogy arra is utalt, hogy a kommunizmus mellett a kapitalizmus is a parasztság „ellensége”.⁶⁸ Mivel a beszámoló alapján ez utóbbi gondolatát nem fejtette ki, így sajnos csak találgatni lehet, mi lehetett vele a célja előadása végén.

Nyíltan hirdetett célja volt az indiai hétköznapiak és az indiai parasztság helyzetének tanulmányozása, egyben annak felmérése, milyen esélye van a Nemzetközi Parasztszövetség és az indiai parasztság szervezetei közötti együttműködésnek.⁶⁹ Nagy ezzel kapcsolatban szorgalmazta, hogy az indiai parasztságnak központi szerepet kell vállalnia India társadalmi-gazdasági berendezkedésének fejlesztésében, mert ezzel is hozzájárulhat az elnyomás és a kommunizmus terjedésének megakadályozásához. Előadásaiban visszatérően arra kérte az indiai parasztságot, hogy készüljön fel a kommunizmus elleni jövőbeni küzdelemre, s ennek jegyében csatlakozzon a Nemzetközi Parasztszövetséghez.⁷⁰ Bár az indiai sajtó általánosságban parasztságról írt, Nagy Ferenc elsősorban a paraszti tömegek politikai és érdek-képviselői szerveihez szólt, hiszen a Nemzetközi Parasztszövetség ezeket igyekezett összefogni. A kommunizmus elleni harc mellett Nagy Ferenc az indiai parasztság sorsát a gyarmatosítás kérdésével is összekapcsolta. Mint mondotta, útja során találkozni akar minden indiai paraszttal, akikkel együtt harcolhat a gyarmatosítás minden formája ellen.⁷¹ Bár az Indiai Kommunista Párt (IKP) nem ért el jelentős támogatást az

⁶⁶ Uo. Melléklet. *Mail*, Madrász, 1954. november 8.

⁶⁷ Uo. Melléklet. *Hindustan Standard*, Kalkutta, 1954. november 9.

⁶⁸ Uo. Melléklet. *Free Press Bulletin*, Bombay, 1954. november 8.

⁶⁹ Uo. Melléklet. *Hindustan Standard*, Kalkutta, 1954. november 9.

⁷⁰ Uo. Melléklet. *Mail*, Madrász, 1954. november 8.

⁷¹ Uo. Melléklet. *Free Press Journal*, Bombay, 1954. november 9.

1951–1952-es országos választásokon (a szavazatok 3,29%-ával 16 mandátumhoz jutott a 489 fős Lok Sabhában), a kommunista párt a következő években valamelyest növelni tudta befolyását.⁷² A parasztság körében folytatott kommunistaellenes propaganda jelentőségét pedig az adta, hogy a kommunista mozgalom a függetlenségi követelések mellett a parasztság szociális követeléseit is felkarolta, így bizonyos népszerűsége is szert tett körükben.⁷³

A magyarországi események és a gyarmatosítás elleni küzdelem mellett a parasztság témája az indiai körút utolsó szakaszában került részletesebb kifejtésre. E szempontból a november 29-i bombayi előadást érdemes kiemelni, amelynek központi témája a kommunizmus terjedése volt. Arra hívta fel a figyelmet, hogy Ázsia vált a kommunizmus első számú célterületévé, mivel a marxista ideológia a parasztság nehéz anyagi helyzete miatt szegények és elnyomottak millióit képes magának megnyerni ott. Ázsia hatalmas népessége okán pedig e kontinens sorsa döntően meghatározza a kommunizmus jövőbeli alakulását is, mindez pedig felértékeli India jelentőségét.⁷⁴ Véleménye szerint ennek következtében India egyszerre volt képes nyomásgyakorlásra és arra, hogy semlegessége miatt a nyugati világ és a kommunista országok közötti vitás kérdésekben közvetítővé tudjon válni.⁷⁵ Mindezt nem tekinthetjük ugyanakkor üres retorikai fogásnak, bár a hallgatóság megnyerését is szolgálhatta. Így például India a koreai háború lezárásához is igyekezett hozzájárulni, s képes volt az ENSZ-en keresztül az USA kormányzatát több tűzszüneti kísérletre is rávenni.⁷⁶

⁷² Francine R. FRANKEL: *India's Political Economy, 1947–2004*. 2nd ed. Oxford University Press, Oxford, 2005. 156–159.

⁷³ Vandhana CHAUDHRY–Vandana CHAUDHRY: Peasant movement and communist mobilization in Bihar: A case study of Darbhanga (1950–70). *Proceedings of the Indian History Congress*, 2003. 1074.

⁷⁴ HU-MNL-OL-XIX-J-1-j-(1945–1964)-60, India, 13. d, 20/f, 00300/1955, 321/1/1954., Melléklet. *Bombay Chronicle*, Bombay, 1954. november 30.

⁷⁵ Uo. Melléklet. *Times of India*, Bombay, 1954. november 30.

⁷⁶ Robert BARNES: Between the Blocs: India, the United Nations, and Ending the Korean War. *The Journal of Korean Studies*, 2013/2. 280. DOI: <https://doi.org/10.1353/jks.2013.0022>

Nagy Ferenc körútjának fogadtatása

A rendelkezésre álló források alapján érdemes azt is elemezni, miképp fogadta az indiai közönség, illetve politikai elit Nagy Ferenc amerikai támogatással szervezett körútját. A hallgatóság szempontjából kiemelhető a november 20-i agraai sajtótájékoztatója, ahol az előadás után – a sajtóbeszámolóok alapján – hallgatósága leginkább olyan aktuális témák iránt érdeklődött, amelyek India gazdasági vagy politikai helyzetére közvetlen hatással voltak, mint a SEATO megalakítása. E kérdések elől Nagy Ferenc diplomatikusan kitért,⁷⁷ ám azok nem ok nélkül merültek fel. A szervezetet megalapító államok egyik deklarált célja volt, hogy megakadályozzák a kommunizmus terjedését Délkelet-Ázsiában és a Csendes-óceán délnyugati régiójában. Az Egyesült Államokból érkezett, kormányközeli szervezetekkel kapcsolatban álló Nagy Ferencről pedig joggal gondolhatták, hogy nagyobb rálátása lehet az amerikai szándékokra. Az érdeklődést tovább fokozta, hogy 1954-ben több, Indiát is érintő regionális esemény is történt, amely az indiai közbeszéd részévé vált. Ilyen volt például az USA és Pakisztán közötti kölcsönös védelmi megállapodás is.⁷⁸

Nagyhoz a Szovjetunióval kapcsolatos kérdéseket is intéztek. December 1-jén Új-Delhiben azt, hogy volt-e bármilyen információja a kommunisták délkelet-ázsiai beszivárgásáról. Nagy Ferenc válasza nem tartalmazott konkrétumokat. Azt nyilatkozta, hogy nem ismeri Délkelet-Ázsia belső viszonyait, de a kommunizmust igen. Hangot adott annak a sejtésének, hogy valamilyen beszivárgás biztosan történt, és szerinte a Szovjetunió megpróbálja kihasználni a rossz anyagi körülmények között élő ázsiai tömegeket.⁷⁹ Ugyanakkor nem egyértelmű, az indiai újságírók mit értettek kommunista beszivárgáson. A kérdés egyaránt vo-

⁷⁷ HU-MNL-OL-XIX-J-1-j-(1945–1964)-60, India, 13. d, 20/f, 00300/1955, 321/1/1954. Melléklet. *Hindustan Standard*, Kalkutta, 1954. november 22.

⁷⁸ Muhammad Zafrulla KHAN–John K. EMMERSON: United States–Pakistan Mutual Defense Assistance Agreement (May 19, 1954). *Middle East Journal*, 1954/3. 338.

⁷⁹ HU-MNL-OL-XIX-J-1-j-(1945–1964)-60, India, 13. d, 20/f, 00300/1955, 321/1/1954. Melléklet. *Amrita Bazar Patrika*, Allahábád, 1954. december 2.

natkozhatott a Szovjetunió által támogatott helyi baloldali pártok támogatására, az indiai szovjet propagandára, vagy akár a szovjet ügynökök indiai tevékenységére is. A feltett kérdések abból a szempontból is figyelmet érdemelnek, hogy egyértelműen megerősítik, a szovjet befolyás kérdése már ekkor jelen volt az indiai közbeszédben is.

A sajtókonferenciák sokszor általános kérdéseinél többet mond az indiai vezető személyek és társadalmi csoportok reakciója Nagy Ferenc tevékenységére. November 23-án Kánpurban tartott előadást a volt magyar kormányfő, amelynek címűl a „Valóban progresszív a kommunizmus?” provokatív kérdést választotta.⁸⁰ A helyszín a legnépesebb, illetve gazdaságilag és politikailag is az egyik legjelentősebb indiai állam, Uttar Pradesh legfontosabb gazdasági központja volt. Ami itt elhangzott, az a széles közönséghez és a vezető indiai politikusokhoz is eljuthatott, vagyis országos hatást érhetett el. Az eddig bemutatott három fő kérdéskörön túl Nagy Ferenc ez alkalommal kemény kritikát fogalmazott meg a szovjet társadalmi-gazdasági berendezkedésről is. Részletekbe menően kifejtette, hogy a kommunizmus – nagyvonalúan számolva – száz év propaganda és szervezés után a gyakorlatban Magyarországon is megmutatta, hogy Közép-Európától Kínáig alacsony életszínvonalat, rossz életkörülményeket, nyomorúságos lakhatást, a szabadságjogok megcsorbitását, több munkát, börtönöket, koncentrációs táborokat, félelmet, rendőrterrorrt tudott csak felmutatni.⁸¹ A kommunizmus politikai és gazdasági rendszerét új feudalizmusként, annak is a legsötétebb verziójaként írta le.⁸² Feltételezhetjük, hogy Nagy is számolt azzal, hogy ez az előadása az indiai politika alakítóihoz is eljut. Indiában a szegénység és a társadalmi egyenlőtlenség nem volt ismeretlen fogalom, Nagy éppen ezért állította középpontba a kelet-közép-európai államok példáján, hogy a szovjet modell nem hozza el a problémák megoldását, hanem újabb társadalmi és gazdasági megrekedést eredményez. Ezt követően – bár nem állíthatjuk, hogy kifejezetten ennek az előadásnak a

⁸⁰ Uo. Melléklet. *Advance*, Kánpur, 1954. november 24.

⁸¹ Uo. Melléklet. *National Herald*, Lakhnau, 1954. november 24.

⁸² Uo. Melléklet. *Advance*, Kánpur, 1954. november 24.

hatására – a volt magyar kormányfő tevékenységére az indiai döntéshozók is reagáltak. Nehru kormánya már másnap üzenetet küldött a helyi kormányzatoknak az előadásokat illetően.⁸³

Az indiai kormány november 25-én arra kérte a helyi kormányzatokat, hogy ne vegyenek „hivatalosan tudomást” a volt magyar miniszterelnökről, azzal az indoklással, hogy a vele való bármilyen hivatalos kapcsolat diplomáciai zavart okozhat India és Magyarország között.⁸⁴ Utóbbi háttérében persze a szovjet-indiai viszonyt „kellett” érteni, amelyben Sztálin halálát követően szintén lejátszódott bizonyos közeledés. Feltehetjük azonban a kérdést, hogy miért több hét után került sor erre a lépésre, és miért nem előzetesen, hiszen korántsem okozhatott meglepetést, hogy Nagy Ferenc Indiában a Szovjetunióval való kapcsolatok fejlesztése ellen fog felszólalni. Valószínűleg a Nehru-kormány számára sem volt előre világos, hogy Nagy Ferenc ezt milyen mértékben teszi, és ennek alapján korlátozni kellene-e a tevékenységét. A döntés akkor válhatott sürgőssé, amikor már egyértelművé vált, hogy a volt magyar kormányfő által elmondottak diplomáciai károkat okozhatnak. Nehru november 25-i döntése mögött részben tehát az állhatott, hogy biztosítsa kormánya elhatárolódását a Szovjetunió számára, ugyanakkor ezzel a lépéssel együtt fel is hívták az indiai helyi elit és a közvélemény figyelmét Nagy szereplésére.

Nagy Ferenc előadókörútjára az új-delhi magyar követség is reagált már az Agrában tartott előadását követően. Egy november 26-i jelentésben részletesen foglalkoztak a volt magyar kormányfő indiai körútjának négy, a követség által megjelölt céljával. A jelentés szerint Nagy Ferenc útjával az amerikai külügy egyik törekvése Nehru októberi kínai útjának ellensúlyozása volt, másrészt az Egyesült Államokkal kapcsolatban álló indiai szociáldemokrata pártok támogatása.⁸⁵ Harmadrészt a

⁸³ Uo. Melléklet. *Amrita Bazar Patrika*, Kalkutta, 1954. november 25.

⁸⁴ Uo.

⁸⁵ Az ilyen irányultságú politikai pártok azonban elhanyagolható arányt tettek ki az 1951–1952-ben megválasztott Lok Sabha összetételének. 1952-t követően az indiai nemzetgyűlés 489 helyéből 364-et az INK, 16-ot az IKP, 12-t a Szocialista Párt képviselői, 37-et pedig független képviselők foglaltak el.

Szovjetunió lejárata, s végül attól nehezen elválasztható módon a Magyar Népköztársaság és a Magyar Dolgozók Pártjának (MDP) rágalmozása.⁸⁶ A jelentés készítői abból a szempontból alapos munkát végeztek, hogy több tucat indiai újságcikk összegyűjtésével szinte tökéletesen rekonstruálhatóvá tették Nagy Ferenc indiai körútjának állomásait és azok főbb tartalmi mondanivalóját november 26-ig. A sajtóból megismert reakciókból tudhatjuk, hogy Nagy Ferenc indiai útjával kapcsolatban két jóhiszeműnek titulált eseten kívül nem történt olyan esemény, amelyet a követség a magyar állammal – értsd: magyar vezetéssel – szembeni provokációként értékelt volna. Az első egy eredetileg Nagy Ferencnek szánt levél volt, amelyet az indiai lapkiadó – feltehetően tévedésből – a követségnek küldött el, míg egy indiai állampolgár a magyar követségtől kért felvilágosítást az egyik előadáson elhangzottakról.⁸⁷

Kánpuri figyelemfelkeltő előadása után Nagy Ferenc november 26-án Ahmadábád városában tartott rövid sajtótájékoztatót, amivel kapcsolatban nem áll rendelkezésünkre sok információ. Ez a visszafogott nyilvánosság talán betudható a Nehru-kormány helyi kormányokhoz intézett kérésének. De azzal is összefügghet, hogy az indiai központi kormány fellépése után a magyar követség elintézettnak tekintette a kérdést, így nem helyezett akkora hangsúlyt a további sajtóanyagok gyűjtésére. Ez utóbbit támasztja alá az is, hogy a követség által készített egyik jelentés szerint a magyar kormány indiai törekvései ellensúlyozták a volt magyar kormányfő indiai előadásait.⁸⁸ Ahmadábádi látogatásával kapcsolatban egyedül ottlétének és egy előadásának a tényét lehet megállapítani a követség által gyűjtött újságvivágatok segítségével, továbbá azt, hogy Nagy Ferenc ellátogatott az attól délre fekvő Dandiba, ahol 1930 márciusában Mahatma Gandhi is megfordult az úgynevezett sómenet keretében. A települést a

⁸⁶ HU-MNL-OL-XIX-J-1-j-(1945–1964)-60, India, 13. d, 20/f, 00300/1955, 010961/1, 321/1954., Kós Péter, 1954. november 26.

⁸⁷ Uo.

⁸⁸ HU-MNL-OL-XIX-J-1-j-(1945–1964)-60, India, 13. d, 20/f, 00300/1955, 010961/1, 321/titk., Rubin Péter, 1954. december 18.

paraszság egy jobb jövő felé menetelésének lehetséges első állomásaként méltatta.⁸⁹

Találkozó Nehruval

Nagy Ferenc indiai útjának értékelésekor nem feledkezhetünk meg Nehruval való találkozásáról. Ennek lehetősége a nyilvánosságban első alkalommal november 17-én merült fel, amikor Kalkuttában tartott előadást. A magyar politikus aznap este Új-Delhibe repült,⁹⁰ azonban ismeretlen okból nem került sor a találkozóra ekkor.⁹¹ A rendelkezésre álló anyagok alapján úgy tűnik, hogy ennek a repülőútnak kifejezetten ez lehetett a célja, ugyanis november 19-i ottani előadásában csak olyan kérdésekről beszélt, amelyekről korábban már részletesen értekezett.⁹² Másnap pedig Agrában folytatta indiai körútját. Legközelebb a november 29-én Bombayban tartott előadásával kapcsolatban említette meg a sajtó egy lehetséges találkozó hírét, időpont nélkül. Azt azonban közölték, hogy a volt magyar kormányfő december 1-jén néhány napra Új-Delhibe utazik, mielőtt visszatér az Egyesült Államokba.⁹³ Másnap, november 30-án a „Háború utáni fejlemények Kelet-Európában” címmel tartott ismét nyilvános ülést.⁹⁴ A sajtóanyagok alapján a már korábban is előadott témákon kívül ez alkalommal nem foglalkozott újabb kérdésekkel, a korábbiakat nem egészítette ki, nem árnyalta újabb részletekkel.⁹⁵

Érdekes azonban, hogy a magyar követség – bár az indiai nyilvánosságban megjelent az információ – nem foglalkozott az újabb találkozó lehetőségével. A követség rendelkezésére álló

⁸⁹ HU-MNL-OL-XIX-J-1-j-(1945–1964)-60, India, 13. d, 20/f, 00300/1955, 321/1/1954. Melléklet. *Hindustan Standard*, Kalkutta, 1954. november 28.

⁹⁰ Uo. Melléklet. *Amrita Bazar Patrika*, Kalkutta, 1954. november 18.

⁹¹ HU-MNL-OL-XIX-J-1-j-(1945–1964)-60, India, 13. d, 20/f, 00300/1955, 010961/1, 321/1954., Kós Péter, 1954. november 26.

⁹² HU-MNL-OL-XIX-J-1-j-(1945–1964)-60, India, 13. d, 20/f, 00300/1955, 321/1/1954. Melléklet. *Evening News*, Delhi, 1954. november 20.

⁹³ Uo. Melléklet. *Free Press Journal*, Bombay, 1954. november 30.; *Daily Post*, Bangalor, 1954. december 2.

⁹⁴ Uo. Melléklet. *Indian Express*, Bombay, 1954. december 1.

⁹⁵ Uo. Melléklet. *Bombay Chronicle*, Bombay, 1954. december 1.

sajtóanyagból kiolvasható, hogy az indiai újságírók több olyan kérdést is feltettek a bombayi előadások alkalmával Nagynak, amelyek valószínűsítették, hogy a Nehruval folytatandó megbeszélésen is terítékre kerülnek. Így például azt, hogyan ítéli meg India aktuális külpolitikáját, semlegességre törekvését: nem ösztönzi-e arra a kommunistákat, hogy folytassák terjeszkedő politikájukat. A volt magyar miniszterelnök azonban nem kívánt erre válaszolni a sajtóban.⁹⁶

Kísérője, Hógye Mihály egy 1991-es interjújában úgy emlékezett vissza, hogy Nagy és Nehru beszélgetése két fő téma körül zajlott: egyrészt a kommunista ideológia és vele együtt a Szovjetunió kérdését, másrészt a harmadik világ államainak jövőjét vitatták meg.⁹⁷ Az Indiai Nemzeti Levéltár (National Archives of India) egyes irataihoz hozzáférést biztosító Abhilekh Patal⁹⁸ digitális adattáron keresztül elérhető dokumentumnak köszönhetően fogalmat alkothatunk arról, hogy Nagy Ferenc miképp vélekedett Nehru politikájáról. A találkozás után elmondta, hogy véleménye szerint az indiai kormányfő biztos nem kommunistabarát, illetve a kommunizmus irányába nem megengedő, sokkal inkább szükségszerű és konstruktív magatartást tanúsít a globális folyamatok iránt.⁹⁹ Ennek okát részben abban látta, hogy Nehru valamelyest megrémült a Kínában látott fegyveres készülődéstől, illetve olyan „kapitalisták” veszik körül a kormányzó Indiai Nemzeti Kongresszus (INK) pártban, akik élesen szemben állnak a szocialista gazdaságpolitikával. Hangsúlyozta, hogy, nem kellett tartani Nehrunak attól a kijelentésétől, hogy Indiát egy „szocialista állammá” akarják alakítani, ezzel nem a Szovjetunió berendezkedésének lemásolására utalt.¹⁰⁰ Az USA ré-

⁹⁶ Uo. Melléklet. *Times of India*, Bombay, 1954. november 30.

⁹⁷ JAVORNICZKY István: Hogyan dőlt el Magyarország sorsa? *Magyar Nemzet*, 1991. július 16.

⁹⁸ Forrás: <https://www.abhilekh-patal.in/jspui/>

⁹⁹ *Asia Foundation- Activities of*. Forrás: <https://www.abhilekh-patal.in/Category/ItemDetails/ItemDetails?itemId=c86dac9d-dbc9-4601-b68e-43421b8751cd>, 60. (Letöltve: 2025. 05. 04.).

¹⁰⁰ *Asia Foundation- Activities of*. Forrás: <https://www.abhilekh-patal.in/Category/ItemDetails/ItemDetails?itemId=c86dac9d-dbc9-4601-b68e-43421b8751cd>, 61. (Letöltve: 2025. 05. 04.).

széről ugyanakkor aggodalmasnak tekintették India és Kína közeledését, ami arra utal, hogy Nagy Ferenc megállapításai nem csupán az ő személyes véleményét tükrözték, hanem összhangban álltak az amerikai külpolitikai érdekekkel is.

A Columbia University gyűjteményében elérhető Nagy Ferenc-dokumentumok ismerete nélkül,¹⁰¹ illetve további indiai források hiányában a rendelkezésre álló dokumentumok alapján csak azt lehet megállapítani, hogy Nagy Ferenc és Nehru találkozására valamikor december 1–5. között került sor Új-Delhiben. A magyar követség nem gyűjtött be semmilyen anyagot, annak ellenére, hogy a találkozóra a sajtó jelenlétében került sor. A *Hírünk a Világban* című, az USA-ban megjelenő emigráns magyar irodalmi folyóirat ugyanakkor „szó szerint” idézett a találkozón elhangzott beszélgetésből.¹⁰² Magán a találkozó tényén, illetve egy ott elhangzott kérdés-válasz interakción kívül azonban nem lehet többet megismerni ebből a folyóiratból sem. Az a cikk, amelyből ezek a tények kiolvashatók, nem Nagy Ferenc 1954-es indiai útjával foglalkozik, hanem az 1955-ös ázsiai úttal.¹⁰³ Később a washingtoni magyar követség is megerősítette, hogy sor került egy találkozóra Nagy Ferenc és Nehru között.¹⁰⁴ Másik magyarázat, hogy nem szenteltek kellő figyelmet a találkozásnak, aminek két oka lehet. Az egyik a magyar–indiai kapcsolatok jelentőségének alacsony foka. Egy visszaemlékezésében az akkori indiai magyar követ, Kós Péter elmondta, hogy ebben az időszakban Magyarország és India politikai, gazdasági és kulturális kapcsolatai kifejezetten csekély mértékűek voltak.¹⁰⁵ A másik ok az lehetett, hogy miután az indiai központi kormány – korábban említett – jegyzékében arra kérte a helyi kormányzatokat, hogy

¹⁰¹ GINELLI Zoltán: Nagy Ferenc és a szovjet gyarmatosítás az 1955-ös bandungi konferencián. Forrás: <https://ntf.hu/index.php/2024/04/05/nagy-ferenc-es-a-szovjet-gyarmatositas-az-1955-os-bandungi-konferencian/> (Letöltve: 2025. 05. 02.).

¹⁰² *Hírünk a Világban*, 1955. január 1., 12.

¹⁰³ Uo. 12–13.

¹⁰⁴ HU-MNL-OL-XIX-J-1-j-(1945-1964)-60, India, 13. d, 20/f, 005146/1-2/1955, 005146/1, 132/2/1955., Kós Péter, 1955. május 28.

¹⁰⁵ CSIKÓS András: *A Dunától a Jamunáig: A magyar–indiai diplomáciai kapcsolatok negyven éve*. Magyar-Indiai Baráti Kör, Budapest, 1989. 46.

hivatalosan hagyják figyelmen kívül Nagy Ferenc előadókörútját,¹⁰⁶ az arról szóló beszámolók sem kerültek a sajtóba – így a magyar követség – látómezejébe.

Pár hónappal később ugyanakkor a magyar külügy arra a következtetésre juthatott, hogy a volt kormányfő többet ért el Indiában, mint azt Budapesten feltételezték. 1955 áprilisában az indiai alelnöki iroda véletlenül elküldött a magyar követségnek egy levelet, amelyet Szarvépalli Rádákrisnan indiai alelnök (1952–1962) írt Nagy Ferencnek. A levelet lámpafénynél átvilágították, s azt állapították meg, hogy egy szimpla köszönetnyilvánításról van szó, amelyben az indiai politikus egy Nagy Ferenc által küldött könyvért fejezi ki háláját.¹⁰⁷ A levél értelmezhető apró provokációnak is a magyar állammal szemben, azonban mindenképpen igazolja a létező kapcsolatot Nagy és az indiai kormányzat között.

Összefoglalás

Nagy Ferenc 1954-es indiai előadókörútja a hidegháborús ideológiai küzdelem egyik jelentős magyar vonatkozású fejezete. Kiemelkedő példája annak, hogy a Kelet-Közép-Európából az USA-ba emigrált politikusokat az amerikai diplomácia hogyan használta fel nemzetközi propagandacéljaihoz. Az egykori magyar miniszterelnök múltja miatt ideális szereplő volt mindehhez, politikai pályája ugyanis nem csupán személyes történetként volt értelmezhető, hanem a Szovjetunió által támogatott kommunista előretörés veszélyeit is példázta.

Tanulmányomban részletesen foglalkoztam azzal, hogy a volt magyar kormányfő milyen üzenetet közvetített Ázsiában a Szovjetunió befolyásának visszaszorítása érdekében. Az USA kormánya és az amerikai antikommunista szervezetek lehetőséget láttak Nagy Ferenc múltjában. Előadásaiban, beszédeiben hitele-

¹⁰⁶ HU-MNL-OL-XIX-J-1-j-(1945-1964)-60, India, 13. d, 20/f, 00300/1955, 010961/1, 321/1954., Kós Péter, 1954. november 26.

¹⁰⁷ HU-MNL-OL-XIX-J-1-j-(1945-1964)-60, India, 13. d, 20/f, 005146/1-2/1955, 005146, 132/1955, Kós Péter, 1955. április 29.

sen tudta bemutatni saját tapasztalatain és Magyarország példáján keresztül egy kommunista diktatúra kiépítésének folyamatát, valamint úgy keretezni a Szovjetunió európai gyarmatosító politikáját, hogy az az India által a 19. században elszenvedett brit gyarmati uralom által levezényelt erőltetett társadalmi-gazdasági átalakulással legyen összehasonlítható, így az indiai hallgatóságban is minél nagyobb hatást váltson ki.

A látogatásra egy olyan időpontban került sor – az 1950-es évek közepén –, amikor a független India a hidegháborús geopolitikai verseny egyik fontos szereplője lett, s a nagyhatalmak kulcsszerepet tulajdonítottak annak a kommunizmus ázsiai terjedésének befolyásolásában. Az előadások témái – a magyarországi kommunista hatalomátvétel, a Szovjetunió európai gyarmatosítása, valamint a parasztság szerepe a kommunizmus terjedésében – mind abba a hidegháborús narratívába illeszkedtek, amelyben az USA és szövetségesei a szabad világ védelmezőiként pozicionálták magukat. Ugyanakkor a Nehru-kormány által adott válaszreakció nem a Szovjetunió vagy az USA felé való elmozdulást vagy valamelyik féllel való szembefordulást, hanem India híd szerepének szükségszerűségét erősítette meg. Nehru azon döntése, hogy „hivatalosan” hagyják figyelmen kívül Nagy Ferenc előadókörútját, ráerősített arra a külpolitikai rugalmasságra, amit az el nem köteleződés politikája célul tűzött ki.

Nagy Ferenc 1954-es indiai előadókörútja számos további kérdést vet fel. Például az amerikai vagy a szovjet külügy hogyan reagált Nagy Ferenc indiai előadásaira? Továbbá, hogy az indiai döntéshozók és a közvélemény különböző csoportjai hogyan reagáltak a volt magyar miniszterelnök által elmondottakra, hatással volt-e India külpolitikájára? Végül, hogy Nagy Ferenc indiai útja hogyan illeszkedett a magyar emigráció történetébe? Ezek a kérdések nem csupán Nagy Ferenc szerepét világítják meg részletesebben, hanem hozzájárulhatnak a hidegháborús ideológiai harcok eddig nem kutatott epizódjainak tanulmányozásához.